

Biến đổi tích cực của đạo hiếu ở Việt Nam hiện nay

Nguyễn Thị Thọ¹, Lê Công Sự²

Tóm tắt: Đạo hiếu là một giá trị đạo đức nền tảng của con người, thể hiện lòng hiếu thảo, kính trọng, biết ơn của con cái đối với cha mẹ. Đạo hiếu thuộc về ý thức xã hội, phản ánh tồn tại xã hội. Ở nước ta, khi tồn tại xã hội chuyển đổi nền kinh tế từ cơ chế tập trung, bao cấp sang kinh tế thị trường, đạo hiếu cũng có những biến đổi theo hai chiều hướng tích cực và tiêu cực. Biểu hiện của sự biến đổi tích cực của đạo hiếu là sự xuất hiện của trung tâm bảo trợ xã hội cho người già, thuê người giúp việc chăm sóc cha mẹ tại nhà, mô hình gia đình nhỏ, sự đề cao giá trị gia đình, quan niệm mới về hôn nhân.

Từ khóa: Đạo hiếu; kinh tế thị trường; Việt Nam.

Abstract: Filial piety is a fundamental moral value of humans, which expresses the love, respect and gratitude of children towards their parents. It is part of the social consciousness and reflects the social existence. In Vietnam, when social existence changes the centrally-planned subsidised economy to a market one, filial piety is also changed, in both positive and negative directions. The positive changes are demonstrated by the appearances of social protection centres for the elderly, the hiring of domestic workers (housemaids) to care for one's parents at home, or in the model of small families, and the appreciation of the value of the family, as well as the new views on marriage.

Keywords: Filial piety; market economy; Vietnam.

1. Mở đầu

Chữ “hiếu” trong văn bản gốc Hán (孝) gồm chữ “lão” (老) (người cha, người mẹ già yếu) ở phía trên và chữ “tử” (子) (người con) ở phía dưới. Theo đó, chữ “hiếu” nói về sự đối xử của con cái đối với cha mẹ, con cái phải kính trọng và vâng lời cha mẹ, phụng dưỡng cha mẹ khi đau ốm, tổ chức tang ma và thờ cúng khi cha mẹ qua đời. Đạo hiếu là một giá trị đạo đức truyền thống cao đẹp của dân tộc Việt Nam và rất ít thay đổi trong mấy thiên niên kỷ qua. Nhưng trong những thập kỷ cuối thế kỷ XX đầu thế kỷ XXI, đạo hiếu có những thay đổi. Theo C.Mác: “Không thể lấy bản thân

những quan hệ pháp quyền cũng như hình thái nhà nước, hay lấy cái gọi là sự phát triển chung của tinh thần con người để giải thích những quan hệ và hình thái đó, mà trái lại, phải thấy rằng, những quan hệ và hình thái đó bắt nguồn từ những điều kiện sinh hoạt vật chất... Nếu ta không thể nhận định về một người căn cứ vào ý kiến của chính người đó đối với bản thân, thì ta cũng không thể nhận định về một thời đại đảo lộn như thế căn cứ vào ý thức của thời đại

¹ Phó giáo sư, tiến sĩ, Trường Đại học Sư phạm Hà Nội. ĐT: 0903487174. Email: thodhsp@gmail.com. Nghiên cứu này được tài trợ bởi Quỹ Phát triển Khoa học và Công nghệ Quốc gia (Nafosted) trong đề tài mã số I1.7-2013.04.

² Phó giáo sư, tiến sĩ, Trường Đại học Hà Nội.

ấy. Trái lại, phải giải thích ý thức ấy bằng những mâu thuẫn của đời sống vật chất, bằng sự xung đột hiện có giữa các lực lượng sản xuất xã hội và những quan hệ sản xuất xã hội” [2, tr.14, 15]. Với quan điểm phương pháp luận ấy, khi giải thích các hiện tượng ý thức, trong đó có đạo hiếu, chúng ta phải căn cứ vào cơ sở kinh tế phát sinh và tồn tại của các hiện tượng đó. Công cuộc đổi mới đã thay thế cơ chế kinh tế quan liêu, bao cấp, hành chính, mệnh lệnh bằng cơ chế kinh tế thị trường; điều đó đã tác động lớn đến ý thức xã hội, trong đó có đạo hiếu. Bài viết phân tích sự biến đổi tích cực của đạo hiếu ở Việt Nam hiện nay trên hai phương diện: xã hội và gia đình.

2. Biến đổi tích cực của đạo hiếu trên phương diện xã hội

Biểu hiện tích cực của đạo hiếu trên phương diện xã hội thể hiện ở sự hình thành các dịch vụ chăm sóc người già. Trong nền kinh tế thị trường định hướng xã hội chủ nghĩa xuất hiện các dịch vụ xã hội mới như: trung tâm bảo trợ xã hội cho người già; thuê người giúp việc để chăm sóc cha mẹ tại nhà. Việc xây dựng các trung tâm bảo trợ xã hội cho người già cô đơn không nơi nương tựa thể hiện tính chất ưu việt của xã hội đối với người già. Ở các trung tâm này, những người già không có con cái, người thân thích, được tập hợp từ các địa phương lân cận; họ được nuôi dưỡng chăm sóc thường xuyên về mọi mặt (từ ăn uống, đến sức khỏe, y tế...). Ban đầu các trung tâm được lập ra với mục đích dành cho người già cô đơn, không nơi nương tựa, nhưng rồi sau đó nhiều người cũng muốn “gửi cha

mẹ” vào trung tâm. Đây là một việc tốt, phản ánh biểu hiện mới của đạo hiếu. Người già được chăm sóc chu đáo về mọi phương diện, được thỏa mãn nhu cầu giao tiếp cộng đồng, được trò chuyện, cập nhật thời sự thông qua các phương tiện thông tin đại chúng. Thậm chí giữa nhiều cụ ông và cụ bà còn phát sinh tình cảm, chia sẻ niềm vui, nỗi buồn của tuổi già. Ngoài ra, ở một số gia đình con cái tuy có điều kiện kinh tế nhưng thiếu thời gian chăm sóc cha mẹ, hoặc không muốn làm việc đó nên đã thuê người giúp việc (đến ở trong nhà hoặc thuê bán thời gian) để chăm sóc bố mẹ mình (cho ăn uống, giúp vệ sinh cá nhân, chăm sóc sức khỏe, đọc sách, tâm sự, kể chuyện thời sự, đưa đi dạo chơi ngoài trời...). Sự xuất hiện của dịch vụ “chăm sóc cha mẹ” này cũng là một biểu hiện tích cực của đạo hiếu (vì cha mẹ được chăm sóc thường xuyên và chu đáo, luôn có người giúp việc túc trực bên cạnh). Hơn nữa, dịch vụ này còn tạo việc làm cho một lực lượng lao động không nhỏ của xã hội, giảm sức ép cho vấn đề thất nghiệp. Những gia đình khá giả thường sử dụng dịch vụ này, còn ở gia đình nghèo, con cái vẫn phải tự chăm sóc cha mẹ theo cách riêng của mình. Sự phát triển của dịch vụ này làm cho đời sống xã hội ngày càng phong phú.

3. Biến đổi tích cực của đạo hiếu trên phương diện gia đình

Thứ nhất, sự xuất hiện của mô hình gia đình hạt nhân. Nền kinh tế thị trường đã phá vỡ mô hình gia đình lớn nhiều thế hệ để thiết lập mô hình gia đình nhỏ hay gia đình hạt nhân, ở mô hình gia đình nhỏ chỉ có hai

thế hệ gồm cha mẹ và con cái chung sống. Trong mô hình gia đình nhỏ (thường có ba hoặc bốn thành viên), sự bình đẳng giữa vợ và chồng, giữa cha mẹ và con cái được thiết lập. Mọi vấn đề trong gia đình được giải quyết trên cơ sở có sự bàn bạc một cách dân chủ giữa các thành viên trong gia đình, chứ không phải áp đặt một chiều từ phía người cha hoặc người mẹ. Các con cũng có quyền phát biểu, nói lên ý kiến của mình về vấn đề đang bàn luận. Đây là một nét mới của gia đình hiện đại, khác xa với gia đình truyền thống (ở gia đình truyền thống, cha mẹ áp đặt đơn phương một chiều đến con cái, con cái chỉ một lòng cam chịu mà không được phản ứng, dù đó có thể là một quyết định không hợp lý). Bên cạnh mô hình gia đình hạt nhân, ngày nay chế độ độc thân cũng đang là một xu hướng. Nhiều nam, nữ thanh niên đã có công ăn việc làm, thu nhập ổn định do chưa muốn hoặc không muốn xây dựng gia đình và cũng không muốn sống chung với cha mẹ, nên đã mua nhà riêng để sống cho tự do, thoải mái. Những người này tuy sống tách biệt cha mẹ, song vẫn có điều kiện chăm sóc họ vào những ngày nghỉ cuối tuần, dịp lễ tết. Đây cũng là nét mới của đạo hiếu trong thời hiện đại mà trước đây chưa có. Đối với những người con trong trường hợp này họ có sự độc lập về kinh tế, có suy nghĩ riêng mà không phụ thuộc hoàn toàn vào cha mẹ như những người con sống chung cùng cha mẹ trong cùng một mái nhà.

Thứ hai, sự đề cao giá trị gia đình. Kinh tế thị trường đã và đang tác động ngày một sâu rộng tới mọi lĩnh vực của đời sống xã

hội, trong đó có lĩnh vực đạo đức gia đình; đang từng bước làm biến đổi những nguyên tắc, chuẩn mực đạo đức trong gia đình cho phù hợp với xã hội mới, đang tạo điều kiện cho sự phát triển và hoàn thiện của mỗi cá nhân. Nền kinh tế thị trường góp phần thay đổi nhận thức về giá trị gia đình, trong đó có giá trị của đạo hiếu. Nếu trước đây nhiều người tuyệt đối hóa tập thể, coi nhẹ giá trị gia đình, thì ngày nay dưới ảnh hưởng của kinh tế thị trường, người ta nhận thức về giá trị gia đình đúng hơn. Gia đình được coi là tổ ấm, nơi chia sẻ tình thương và trách nhiệm giữa cha mẹ và con cái, giữa vợ và chồng. Nhân tố gia đình cũng được coi là một tiêu chí cơ bản để đánh giá phẩm chất năng lực cán bộ (giống như quan niệm của Khổng Tử cho rằng có tu thân, tề gia thì mới trị quốc, bình thiên hạ). Bây giờ người ta nhận thức đúng hơn về giá trị gia đình, coi trọng gia đình; theo đó cha mẹ chú tâm đến con cái, nuôi dạy con cái một cách chu đáo về phương diện thể chất lẫn phương diện tinh thần; còn con cái thì yêu thương, kính trọng cha mẹ, chăm sóc cha mẹ tận tụy. Khi gia đình được coi trọng thì đạo hiếu cũng được coi trọng.

Thứ ba, quan niệm mới về cách báo hiếu của con cái đối với cha mẹ trong vấn đề hôn nhân và sinh đẻ. Trong quan niệm truyền thống về vấn đề hôn nhân, cha mẹ đặt đâu con ngồi đấy, việc dựng vợ gả chồng cho con được quyết định bởi cha mẹ, con cái vâng lời cha mẹ mới là người có hiếu, thì ngày nay vấn đề hôn nhân đã trở nên thông thoáng hơn, cởi mở hơn theo hướng tôn trọng quyền tự do lựa chọn của cá nhân. Thanh niên tự tìm hiểu nhau trong cuộc

sống rồi sau đó mới dẫn người yêu về nhà trình diện cha mẹ, tham khảo ý kiến của họ. Cha mẹ chỉ có những lời tư vấn, khuyên bảo thiết hơn mà không nói lời nhất quyết khẳng định hay phủ định. Khi con cái đã thành gia thất, để tiện lợi cho cả đôi bên, cha mẹ sớm tạo điều kiện cho con ra ở riêng chứ không bắt buộc phải ở chung như trong truyền thống. Việc ở riêng sớm của con cái làm cho họ tự do hơn, tự lập hơn. Hôn nhân tự do không chỉ diễn ra trong tầng lớp thanh niên mà còn đối với cả người lớn. Trong quá khứ, khi người chồng chết thì người vợ ở vậy nuôi con và ngược lại. Ngày nay, vẫn dựa trên câu nói truyền thống “con nuôi cha không bằng bà nuôi ông”, nên con cái đã tạo điều kiện thuận lợi về tâm lý cho các bậc cha mẹ “đi bước nữa” để họ tự chăm sóc lẫn nhau, tạo nên tổ ấm riêng của người lớn. Đây cũng là sự thể hiện một nét đẹp của đạo hiếu dưới sự tác động của kinh tế thị trường, thể hiện sự thay đổi của nhận thức theo hướng lấy hiệu quả cuộc sống làm đầu. Về vấn đề sinh đẻ, nếu trước đây người ta quan niệm rằng con cái cần sinh nhiều con (đặc biệt cần sinh con trai) để báo hiếu với cha mẹ, thì bây giờ người ta quan niệm rằng “dù gái dù trai, hai con là đủ”, để báo hiếu với cha mẹ không nhất thiết phải sinh nhiều con và phải sinh con trai, mà phải nuôi con trưởng thành.

4. Kết luận

Kinh tế thị trường tạo những điều kiện thuận lợi không chỉ cho sự phát triển kinh

tế, mà cả cho việc giữ gìn, phát huy bản sắc văn hóa dân tộc, trong đó có đạo hiếu. Đạo hiếu là nét đẹp truyền thống Việt Nam, trong điều kiện kinh tế thị trường đạo hiếu có nhiều thay đổi theo chiều hướng tích cực. Nhận diện đúng những biểu hiện tích cực đó của đạo hiếu sẽ giúp chúng ta có những giải pháp phù hợp không chỉ nhằm thúc đẩy kinh tế thị trường phát triển mà còn nhằm giữ gìn, phát huy đạo hiếu.

Tài liệu tham khảo

- [1] Đào Duy Anh (2005), *Hán Việt từ điển*, Nxb Văn hoá - Thông tin, Hà Nội.
- [2] C.Mác và Ph.Ăngghen (1995), *Toàn tập*, t.13, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
- [3] Đảng Cộng sản Việt Nam (1993), *Văn kiện Hội nghị lần thứ bảy Ban Chấp hành Trung ương khóa VII*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
- [4] Đảng Cộng sản Việt Nam (2011), *Văn kiện Đại hội đại biểu toàn quốc lần thứ XI*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
- [5] Nguyễn Thị Thọ (2011), *Xây dựng đạo đức gia đình ở nước ta hiện nay*, Nxb Chính trị quốc gia, Hà Nội.
- [6] Trần Lê Sáng (Chủ biên) (2002), *Ngữ văn Hán Nôm*, t.1, Nxb Khoa học xã hội, Hà Nội.
- [7] Lê Công Sự (2015), “Từ lễ Vu Lan, nhìn về đạo hiếu của dân tộc Việt”, *Vu Lan báo hiếu của Đạo Phật với xã hội Việt Nam hiện nay*, Nxb Tôn giáo, Hà Nội.